

Politik & International

Racisme sat på spidsen

En omstridt samling billeder af sorte slaver har afsløret Harvard University's store ikon som racist og sendt internationale bandboller mod USA's akademiske højborg

Udstillingsplakaten med billedet af Renty fra 1850, et af de billeder, som Harvard ikke vil have vist.
Foto: Jette Rosenkilde

Af: Alex Frank Larsen

31. juli 2012

Hans navn er prentet i landskaber og byer kloden rundt. Bjerge, søer, parker, skoler, gader og hele kvarterer hædrer ham ved navn. Det samme gør områder i Nordvestgrønland og Antarktis, sågar en højderyg på månen og et krater på Mars.

Kun få har høstet så megen global hyldest som den schweizisk-amerikanske videnskabsmand Louis Agassiz – og det er netop det forkastelige, mener en gruppe af hans landsmænd og en international komité bag en kampagne, der har rystet billedet af Schweiz og kastet USA's velanskrevne Harvard universitet ud i en højaktuel og pinlig kontrovers.

Harvard beskyldes for at tilsløre, at dets store ikon Louis Agassiz brugte sin videnskabelige pondus og sin særstatus på det amerikanske universitet til at plædere for en racisme, som deler menneskeheden i over- og undermennesker og har fundet sit fysiske udtryk i nazisme, apartheid og nyere varianter heraf.

Anklagerne mod Harvard luftes i denne tid på en udstilling, der netop er åbnet i Schweiz, og kritikken støttes på lederplan af den toneangivende avis The Boston Globe. Udstillingen er et bidrag til det opgør med glemslen om slavetidens menneskesyn og dens følger for nutiden, som spirer på begge sider af Atlanterhavet.

Det neutrale Schweiz har en fortid i slavehandelen, som er anderledes end Danmarks, men ikke mindre forkæret eller fortrængt. Begge steder glimrer det offentlige rum ved at være rensset for mindesmærker, der kan bringe tankerne hen på slavetidens gru.

Hvor Danmark har overladt sine fornemste piedestaler til to af slaveriets førende kavalere – Frederik den Femte på Amalienborg og Christian den Femte på Kongens Nytorv – kan schweizerne se deres fremmeste racist tiljublet langt uden for alpelandets grænser, men af årsager, som langt fra fortæller hele historien.

Hvid is og sorte slaver

Som zoolog og geolog fremstår Jean Louis Rodolphe Agassiz (født 1807) som en af 1800-tallets store videnskabelige pionerer. Fra sit professorat i det fransktalende Neuchâtel lancerede han med sine studier af gletsjerne i de schweiziske alper både en detaljeret fortegnelse over forsteninger af fisk og andre dyr og de banebrydende teorier om klodens skiftende istider, som senere forskning hviler på.

I 1846 blev han inviteret til Boston, hvor han slog sig ned. Her blev han til sin død i 1873 en af Harvards og USA's mest prominente forskere, en formidabel fundraiser og grundlægger af universitetets zoologiske museum med et eftermæle som en 'founding father' i amerikansk videnskab.

»Få mennesker har efterladt et mere uudsletteligt præg på Harvard end Louis Agassiz,« hedder det på universitetets hjemmeside.

Men det var også i USA, Agassiz tilførte sin forskning en sort-hvid dimension, som bogstaveligt afspejles i hans to store interessefelter: den fortidige natur skjult under sne og is og de levende sorte folk, som slaveriet havde efterladt på det amerikanske kontinent.

Den 39-årige Louis Agassiz fik et chok, da han første gang kom tæt på mennesker med mørk hudfarve. Det skete på et hotel i Philadelphia, hvor personalet havde afrikanske rødder. I et brev til sin mor beskrev han sin væmmelse ved at se en sort hånd stille en tallerken mad foran ham: »Hvilken ulykke for den hvide race, at den i mange lande har knyttet sig så tæt til negerracen! Gud bevare os fra en sådan kontakt!«

De hvides undergang

Agassiz anså det herefter for »en filosofisk pligt« at opstille en rangorden over mennesker, som han havde gjort det med forstenede fisk. Han afviste Charles Darwin og monogenisme – ideen om, at alle mennesker har én og samme oprindelse – og forfægtede en polygenisme, der anså de forskellige mennesketypers skabelse for adskilt i tid og sted efter en guddommelig

masterplan, der placerede græske gudestatuer af Apollon som idolet og sorte afrikanere i bunden.

For Louis Agassiz var det ikke nok at lancere en teori. Han ville bevise, at han havde ret.

Derfor hyrede han allerede fra 1850 fotografer til at tage billeder af nedslidte slavegjorte afrikanere på en plantage i South Carolina og af hel- og halvnøgne slave-efterkommere fra to byer i Brasilien. Hans allerførste slaveportrætter – 15 daguerreotypier på forsølvede kobberplader – vakte sensation i kollegiale kredse, og hans mange raceforedrag fandt klangbund blandt sydstaternes slaveejere.

Mens konflikter om racer og slaveri splittede det amerikanske samfund, gav Louis Agassiz med sine nye propagandametoder og hele sin prestige den rå racisme en videnskabelig, ideologisk og religiøs retfærdiggørelse, som var med til at udløse en blodig borgerkrig.

Agassiz selv syntes ikke begejstret for slaveriet, som det havde udviklet sig i Amerika. Præstesønnen fra Fribourg så verden og 'naturens love' som en gudgiven orden, som det var syndigt at ændre på.

Sorte hørte til i tropene og måtte udskilles fra den hvide civilisation. Tilbage til Afrika eller til særlige reservater i Syden.

Værst af alt var raceblanding. Den vil føre til den hvide races undergang, lød hans opråb til den amerikanske regering. Al lovgivning om blandede racer (half-breeds) måtte derfor sigte mod »at fremskynde deres forsvinding fra Nordstaterne.«

Schweizisk slavehandel

Ved 200-året for hans fødsel blev Louis Agassiz i maj 2007 hyldet som alpelandets store søn, men uden et ord om hans racistiske virke.

Det provokerede den schweiziske historielektor og kabaretkunstner Hans Fässler.

Han havde iscenesat et drama om Haitis slaveleder Toussaint Louverture og skrevet en afslørende bog om udbredt schweizisk medvirken i slaveriet over Atlanten.

Ikke som i Danmark via en national kolonipolitik anført af en enevældig kongemagt eller på kongelig licens, men i privat regi.

Pengestærke schweiziske banker og privatmænd stod bag mange europæiske slavetransporter.

Skibene blev belånt og forsikret i Schweiz, ligesom schweiziske investorer spandt guld på egne slaveplantager eller import af kolonialvarer som bomuld, sukker, tobak, kaffe og opbygning af den lukrative chokoladeindustri.

Også danske slavehandlere nød schweizisk bevågenhed, især til skibs-, våben- og sukkerproduktion. At København således endnu mindes den schweiziske slaveribestyrer Conrad Caspar Hauser (1743-1824) med Hauser Plads og Hausergade, kunne Hans Fässler blot notere. Men når det gjaldt Agassiz, måtte han handle.

I sine yngre år havde Fässler været aktiv i hjembyen St. Gallen for at omdøbe en gade med navn efter en sydafrikansk boerleder, så den i stedet burde opkaldes efter Nelson Mandela.

Nu stiledede ildsjælen Hans Fässler langt højere. Han ville have bjerget Agassizhorn omdøbt efter en af de syv slaver, som Louis Agassiz havde foreviget på Taylor-familiens plantage i Columbia, South Carolina. Derfor startede han en international kampagne under parolen »Démonter Louis Agassiz«, der ordspiller på både at pille manden ned af piedestalen og tage bjerget fra ham.

Ledet af Fässler foreslog en nydannet 'Transatlantic Committee' af aktører fra Europa, Afrika og Amerika at navngive alpetoppen på grænsen mellem kantonerne Valais og Bern for Rentyhorn efter den congolesisk fødte slave Renty. Han var afbildet i Agassiz-samlingen med senet krop og et hærgnet dystert ansigt, hans unge datter med bare bryster.

Frækhed

Reaktionerne blev stærke. Fra officielt hold blev tanken pure afvist. Den lokale borgmester kaldte Hans Fässlers kampagne »en frækhed« og betegnede Agassiz som »en af vore fortjenstfulde pionerfædre«. Fremtrædende professorer ved universitetet i Neuchâtel gik i brechen for deres akademiske forbillede, mens medier og kampagnefolk gravede nye pointer frem. Blandt andet at bjerget ingenlunde blev døbt af en taknemlig eftertid for den afdødes meritter, men allerede i 1840 tilegnet den 33-årige Agassiz af tilfældige kolleger under en ekspedition i området ledet af ham selv.

»Publikum, det videnskabelige især, vil forhåbentlig godkende vores navngivning,« noterede hans sekretær.

Sådan blev det. Gennem generationer har folk boet for foden af bjerget uden at ane noget om Louis Agassiz' dunkle sider. Med kampagnen og de nye afsløringer så de sig nærmest stemplet som historieløse racister.

»Det var som diskussionen om Schweiz under Anden Verdenskrig: Man reagerede allergisk på ethvert ryk i opfattelsen af historien, identificerede sig blindt med de tidligere eliter, og så havde kritikere udefra jo på forhånd uret,« rapporterer den tyske ugeavis Die Zeit.

»Måske henvendte vi os for lidt til folk,« erkender Hans Fässler i dag.

Men det kom. Da kampagnen efter et års tid begyndte at sygne hen, fløj en ung slaveefterkommer ind på scenen for at tage affære.

Lavinen fra Rentyhorn

Sasha Huber er billedkunstner, født og opvokset i Zürich, men efterkommer af afrikanske slaver i Haiti. I sommeren 2008 hyrede hun en helikopter, der satte hende af på toppen af det vindomsuste 3.946 meter høje Agassizhorn. Her plantede hun i sneen et skilt, der i tekst og billede omdøbte bjerget til Rentyhorn.

Som et nutidigt modsvar til Agassiz' brug af billedmediet lod hun en medbragt fotograf forevige seancen på fotos og video. Billederne har siden turneret i en række lande og indgår nu i den permanente samling på Kiasma, muset for moderne kunst i hendes nye hjemland Finland.

Aktionen på bjerget udløste en veritabel lavine af ord, for og imod. Sasha Huber fulgte sin iskolde bjergvandring op med breve og appeller, hvor hun som et muligt alternativ foreslog at opkalde en navnløs nabo-tinde efter Renty. Både den og Agassizhorn ligger midt i Europas største gletsjerområde, Jungfrau-Aletsch-Bietschhorn, der af Unesco er udnævnt som en særlig verdens-naturarv, på liste med Kronborg, pyramiderne og den kinesiske mur.

Komiteen af officielle protektorer kerede sig kun om naturen og afviste blankt at blande sig i spørgsmål om racisme. Men ét af komiteens syv medlemmer, FN's tidligere generalsekretær Kofi Annan svarede Sasha Huber med et brev, der udtrykte anerkendelse og ønskede »held og lykke med dine fremtidige bestræbelser«.

Mission i Brasilien

De førte hende på to rejser til Brasilien i sporene på Agassiz. Dels til steder opkaldt efter Agassiz, hvor hun fortalte brasilianerne om hans menneskesyn, dels til de lokaliteter i Rio og Manaus, hvor han 15 år efter sin første fotoekspedition samlede nye visuelle 'beviser' for mørke racers mindreværd. Denne gang næsten 200 billeder af afrikanere (»Pure Race«) og af 'mulatos', Amazon-indianere og enkelte kinesere (»Mixed Race«).

Brasilien var for Agassiz det endegyldige bevis for, at raceblanding »lynhurtigt fjerner den hvides, negerens og indianerens bedste egenskaber, så der kun bliver en ubestemt bastardtype uden legemlig og åndelig energi tilbage,« som han skrev i sin bog fra rejsen. Ved Furnas de Agassiz, et kultsted ved en klippeformation nær Rio de Janeiro, lod Sasha Huber sig fotografere til en af sine bøger som de andre slave-efterkommere i Agassiz-samlingen: stående i stram retstilling helt nøgen, forfra, bagfra og fra siden.

Louis Agassiz' billeder fra Brasilien blev aldrig udstillet, men indgik i en række album, som han rekvirerede billeder til fra verdens afkroge.

Hans søn og efterfølger Alexander overlod hele samlingen til Peabody Museum på Harvard i 1910. Her lå de gemt og glemt på loftet, indtil en medarbejder i 1975 faldt over de 15 negativplader fra South Carolina. De kom for dagen på en udstilling i Texas i 1992, men debatten om de etiske hensyn til de nøgne slaver skabte så stor furor, at museumsledelsen på Harvard har besluttet at holde billederne skjult.

Det ramte den udstilling, som forleden åbnede for foden af det forkætrede Agassizhorn med det stik modsatte sigte: at kaste lys over umenneskeligheden og de glemte slaver.

By på glatis

Stedet er Grindelwald, en lille populær gletsjer- og sportsby midt i Schweiz nær det snedækkede Jungfrau. De storslåede bjergscenerier har gennem tiderne inspireret og tiltrukket så forskellige fortællere som komponisten Richard Wagner og filmholdene bag James Bond og Star Wars.

Efter balladen om Agassiz har den nye borgmester Emanuel Schläppi erkendt, at historien om bjerget og dets navn har fejl og mangler.

»Man har ført os på glatis,« som han udtrykker det. Derfor har han tilbudt Hans Fässlers komité plads til en udstilling her i sommer, og derfor tripper en broget forsamling denne

tidlige fredag aften op ad de knirkende trætrin på det lille hjemstavnsmuseum til åbningen af udstillingen 'Glaciolog, racist: Louis Agassiz (1807-2012)'.

Her mødes de så fra nær og fjern: Hans Fässler, Sasha Huber, tre Renty-efterkommere fra USA, en præst og en journalist fra Congo, historikere fra USA og Europa, aktivister og frivillige med familier og oldemanden fra Grindelwalds hjemstavnsforening.

De 12 grå plancher fortæller træk fra den europæiske slavehandels historie og mere detaljeret om Louis Agassiz' racistiske tankegods, dets direkte afsmitning hos nazistiske ideologer og virkeliggørelse i hetz og folkemord. Der er et svimlende perspektiv fra den lille udstilling i den hyggelige schweizerhytte til de historiske tragedier i slaveskibe og nazistiske dødslejre.

Plancherne beskriver Agassiz som en pseudovidenskabelig pedant, der som istidsforsker stod i gæld til kollegaen Karl Friedrich Schimper og ikke skabte noget originalt raceteoretisk værk, bortset fra de famøse billeder.

De glimrer til gengæld ved deres fravær. Harvard har nægtet udstillernes ret til at vise kopier af dem. Med skiftende begrundelser: At billederne er »følsomme« (e-mail 25. januar 2012), at de strider mod Harvards faste princip »imod visning af exploitative billeder af nøgne mennesker« (Boston Globe 27. juni 2012) – hvilket ikke rimer på, at forlagene bag fire bøger i 2009-10 fik lov at trykke dem. Desuden en grundløs mistanke om, at udstillerne i Grindelwald agtede at vise billederne i voldsom forstørrelse (Boston Globe 5. juli 2012). Men uanset hvorfor, stod afslaget fra Harvard fast.

Mindet om Renty

Det bragte historiker Tamara Lanier i harnisk. Hun er fløjet til Schweiz fra sit hjem i Connecticut med sine to voksne døtre Meganelise og Shonrael. De er efterkommere af Renty og kender ham fra familiekrøniken som Papa Renty.

Gennem 160 år er historien om den lille, men seje slave fra Afrika gået i arv. Ifølge legenden var han selvlært og bibelstærk. Han lærte sine fæller på Taylor-plantagen i South Carolina at læse efter Noah Websters lærebog 'Blue Back Speller'. Flere af hans børn blev solgt til en plantage i Alabama og fik derfra efternavnet Thompson.

Nu står Tamara Lanier i Grindelwalds museum omgivet af gamle ski og bjergkrystaller og fortæller, hvordan hun først efter sin 86-årige mors død i 2010 har hørt om Louis Agassiz og misbruget af tipoldefaderen og hans datter. Som efterkommer blev hun både dybt rørt og chokeret.

»Mit mål er at rette op på historien og fortælle alle, at Congo Renty var et dannet og usædvanligt menneske,« siger hun.

Hjemme i Norwich er Tamara Lanier leder i kriminalforsorgen og aktiv i kampen for sortes rettigheder. Hun betragter Agassiz som »den berømte Harvard-forsker, der brugte sin indflydelse til at pådutte millioner af mennesker, at sorte udgør en mindreværdig race, hvilket sorte over hele kloden har lidt under«.

Hun er bestyrtet over afslaget fra Harvard og ser det som et forsøg på at dække over affæren om Agassiz, »fordi Harvard selv spillede en rolle i finansieringen af hans teori. Nu bør de bøde for deres egne synder.«

Heri støttes hun af The Boston Globe, der i en leder kritiserer det akademiske 'powerhouse' for sit mummespil med Agassiz-samlingen. Bladet angriber afslaget til Fässler-gruppen og opfordrer Harvard til at gennemføre en officiel undersøgelse af Agassiz' arbejde med raceforskelle, efterfulgt af et åbent symposium.

Avisen slutter: »Harvard bør bruge Louis Agassiz' karriere som en motor for undervisning i videnskabelig forskning - men også som en lærestreg i, hvordan tidens fordomme kan inficere selv de største tænkere.«

Mens Harvard-ledelsen overvejer sit næste træk, går Hans Fässlers internationale komité nu i gang med at oversætte teksten fra tysk og sende plancherne på turné ud i verden – med eller uden de omstridte billeder af forhulede slaver.